

अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

याचिकाकर्ता:

सिक्किम राज्य

बनाम

उत्तरदाता:

दोर्जी छिरिङ भुटिया र अन्यहरु।

निर्णयको मिति: २०/०८/१९९१

पिठ:

कुलदीप सिंह (जे) पिठ:

कुलदीप सिंह (जे) रामास्वामी, के.

उद्धरण:

१९९१ एआईआर १९३३ १९९१ एससीआर (३) ६३३

- १९९१ एससीसी (४) २४३ जेटी १९९१ (३) ४५६

- १९९१ दर्जा (२) ३७८

ऐन:

भारतको संविधान, १९५०। लेख १६२ -- राज्यको कार्यकारी शक्ति को अभ्यास - पहिले नै कानून द्वारा कब्जा गरिएको क्षेत्र मा-वैधानिक प्रावधान गैर-कार्यात्मक-- कार्यकारी शक्ति प्रयोग गर्न सकिन्छ कि सकिंदैन।

नागरिक सेवाहरु: सिक्किम राज्य नागरिक सेवा नियमहरु, १९७७।
नियम ४ र ५ -- पहिलेनै सेवारत अधिकृतहरुलाई भर्ना गर्न विशेष भर्ना -- सूचना जारी गर्नु -- छनौट समितिको गठन-लोक सेवा आयोग पछि अस्तित्वमा आउनु-आवश्यक शर्तहरु-सेवाको आकस्मिकताको अस्तित्व--लोक सेवा आयोगसँग परामर्श--सूचनाको पूर्ति--सूचनाको वैधता।

हेडनोट:

सिक्किम राज्य निजामती सेवा को गठन सन् १९७७ मा सिक्किम राज्य निजामती सेवा नियम, १९७७ अन्तर्गत भएको थियो। यस नियमावलीमा भर्नाका दुई विधिको व्यवस्था गरिएको छ, प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा र राज्यको कामकारबाहीको सिलसिलामा सेवारत व्यक्तिहरुमध्येबाट छनौट। आफ्नो प्रारम्भिक संविधानमा सेवामा प्रवेशको लागि विचार नगरिएका अधिकारीहरुको प्रतिनिधित्वको आधारमा, याचिकाकर्ता-राज्यले उनीहरुलाई अवसर प्रदान गर्ने निर्णय गर्यो। गत १६.९.८१ मा राज्य सरकारले विशेष भर्नाका लागि सूचना जारी गरी छनोट समिति गठन गरेको छ। लिखित परीक्षा-सह-मौखिक परीक्षालाई भर्तीको विधिको रूपमा अपनाइयो, र चयन समितिले मेरिट सूची तयार गर्यो, जसको आधारमा गत डिसेम्बर, १९८२ मा २९ अधिकारीहरु सेवामा नियुक्त भए।

राज्य सरकारको उपसचिवको रूपमा कार्यरत उत्तरदाताले परीक्षामा प्रतिस्पर्धा गरे पनि सफल हुन सकेनन्। उनले गत १६.९.१९८१ को अधिसूचना र परिणामस्वरूप चयनलाई चुनौती दिँदै उच्च न्यायालयमा रिट याचिका दायर गरे। उनले उठाएको मुख्य तर्क के थियो भने, नियम ४(३) बमोजिमको शक्तिको प्रयोग, जसका आधारमा उक्त सूचना जारी गरिएको थियो, त्यो अत्यधिक प्रत्यायोजनको आधारमा गैरकानुनी थियो, किनकि सेवाको अनिवार्यता को अस्तित्वको आवश्यक शर्तहरु र लोक सेवा आयोगसँग परामर्श पूरा भएको थिएन। याचिकाकर्ता-राज्यले तर्क गरे कि नियमहरु लागू भए तापनि निष्क्रिय थिए किनभने लोक सेवा आयोग राज्यमा अस्तित्वमा थिएन, र सरकारले भारतको संविधानको धारा १६२ अन्तर्गत आफ्नो कार्यकारी शक्तिको प्रयोग गरेर अधिसूचना जारी गर्न सक्थ्यो; गत १०.८.१९८१ को क्याबिनेट मेमोरेन्डममा उल्लिखित कारणहरुको आधारमा सूचना जारी गर्न आवश्यक राय गठन भएको हुनाले नियम ४(३) बमोजिम छनौट गर्ने नजीर शर्तहरु पूरा भएको; नियम बमोजिम लोक सेवा आयोगसँग परामर्श निर्देशिका भएको र कुनै पनि अवस्थामा सेवा आयोग सम्बन्धित समयमा अस्तित्वमा नरहेको र लिखित परीक्षा र मौखिक परीक्षामा सहभागी भएको उत्तरदातालाई छनौटलाई

चुनौती दिनबाट रोकेको भन्ने समेत व्यहोराको छ। राज्यको तर्कलाई अस्वीकार गर्दै, उच्च न्यायालयले यो अधिसूचना नियमको उल्लङ्घन भएको ठहर गर्यो र चयन र परिणामस्वरूप नियुक्तिहरू रद्द गर्यो।

उच्च न्यायालयको निर्णयबाट आहत भएर राज्य सरकार र छानिएका अधिकारीहरूले विशेष बिदाद्वारा हालको अपीललाई प्राथमिकता दिए। उच्च न्यायालयमा उठाइएका विवादहरू यस न्यायालय समक्ष आग्रह गरिएको थियो। अपीललाई अनुमति दिँदै, यस न्यायालयले, निर्धारण गर्यो कि: १. राज्य सरकारले आफ्नो कार्यकारी अधिकारको प्रयोग गरी सूचना जारी गर्नु न्यायोचित थियो र उच्च न्यायालयले यसलाई खारेज गरेर त्रुटि गरेको थियो। [६४२एफ]

१. विधायिकाले बनाएको कानूनले ओगटेको क्षेत्रमा राज्यको कार्यकारी अधिकारको प्रयोग गर्न सकिँदैन। राज्यको कार्यकारी अधिकारको प्रयोग गरी जारी गरिएको कुनै पनि आदेश, निर्देशन, वा सूचना जुन कुनै वैधानिक प्रावधानको विपरीत छ, त्यो क्षेत्राधिकार रहित छ र अमान्य छ भन्ने स्थापित कानून हो। तत्कालको अवस्थामा सिक्किम राज्य निजामती सेवा नियमावली, १९७७ लागू भए तापनि लगभग पाँच वर्षसम्म काम नलाग्ने अवस्थामा रह्यो। उक्त नियमावली कार्यान्वयन गर्ने अख्तियारी पाएको लोक सेवा आयोग उक्त अवधिमा अस्तित्वमा थिएन। ती पाँच वर्षमा लोक सेवा आयोग किन गठन गरिएन भन्ने कुरा अभिलेखमा छैन। यसको विपरीत कुनै पनि सामग्रीको अभावमा आयोग गठनमा ढिलाइ हुनुको न्यायोचित कारण रहेको अनुमान गरिएको छ। भारतको संविधानको लेख १६६(३) बमोजिम राज्यको कार्यकारी शक्ति विभिन्न पदाधिकारीहरूबीच बाँडिएको हुँदा आ-आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र काम गर्ने सरकारका विभिन्न अङ्गहरूबीच समन्वयको अभाव हुने सम्भावना छ। वैधानिक प्रावधानहरू द्वारा भर्ती र सेवाको शर्तहरू नियमन गर्ने उद्देश्य स्वेच्छाचारितालाई अस्वीकार गर्नु, स्थिरता प्रदान गर्नु र सम्बन्धित कर्मचारीहरूको अधिकारलाई क्रिस्टलीकरण गर्नु हो। अव्यावहारिक र निष्प्रभावी वैधानिक प्रावधानहरूले यी उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न सक्दैनन्। यस्ता प्रावधानहरू संचालनमा नआउन्जेलसम्म कायम रहनेछैन। राज्यको कार्यकारी शक्तिलाई एउटै क्षेत्रबाट बाहिर निकाल्ने प्रभाव पार्ने कार्यगत वैधानिक व्यवस्था हो। विचित्र परिस्थितिमा वैधानिक प्रावधानहरू सञ्चालन हुन नसकेपछि राज्य सरकारले आफ्नो कार्यकारी अधिकार प्रयोग गरेर काम गर्न कुनै रोकटोक थिएन। नियमावली लागू भएको झण्डै चार वर्षपछि विशेष छनोटका लागि सूचना जारी गरिएको थियो। यो स्थिरता हटाउन र योग्य व्यक्तिहरूलाई सेवामा प्रवेश गर्ने अवसर प्रदान गर्न गरिएको थियो। [६४२ ए-ई]
२. राज्य सरकारले सूचना जारी गर्दा नियमावलीको नियम ४(३) बमोजिम कार्य गर्न चाहेको तथ्यको कुनै अर्थ छैन। जब शक्तिको स्रोतलाई वैध रूपमा पत्ता लगाउन सकिन्छ तब त्यस्तो शक्तिको प्रयोगमा राज्यको कार्यलाई फरक प्रावधानअन्तर्गत लेबल लगाइएको आधारमा खारेज गर्न सकिँदैन। [६४२जी]
३. सिक्किम लोक सेवा आयोगको गठन पछि, आयोगका अध्यक्षलाई चयन समितिको अध्यक्षता गर्न लगाइयो जसले मौखिक परीक्षा लिएको थियो। त्यसपछि मेरिट सूची लोक सेवा आयोगमा पठाइयो र आयोगको स्वीकृतिमा नियुक्ति गरियो। यस प्रकार चयन अन्ततः आयोग द्वारा अनुमोदित गरिएको थियो जुन एक स्वतन्त्र प्राधिकरण हो। छनोट प्रक्रियामा वा मेरिट लिस्ट तयार गर्दा कुनै कमजोरी वा अवैधानिकता हुन सक्दैन। [६४२ एच; ६४३ए-बी]

निर्णय:

नागरिक अपीलीय क्षेत्राधिकार: सन् १९८५ को सिविल अपील संख्या ५०६१-६२।

सन् १९८३ को डब्लू.पी.नं.१ मा सिक्किम उच्च न्यायालयको मिति २४.९.१९८५ को फैसला

र आदेशबाट उत्पन्न।

के. स्वामी, टी. टोपगे, ए. सुब्बा राव (एन.पी.) बी. पार्थसारथी र परी जार सिन्हा उपस्थित पार्टीहरूको लागि।

न्यायालयको फैसला कुलदीप सिंह, जे. ले दिएको थियो। सिक्किम राज्य निजामती सेवा (यस पछि

'सेवा' भनिन्छ) भारतको संविधानको धारा ३०९ अन्तर्गत बनाइएका नियमहरू द्वारा गत जुलाई १,

१९७७ देखि सिक्किम राज्य निजामती सेवा नियम, १९७७ (यस पछि 'नियम' भनिन्छ) द्वारा गठन

गरिएको थियो। यी अपीलहरूमा हाम्रो विचारको लागि प्रश्न यो हो कि के राज्य सरकारले वर्ष

१९८१/८२ मा गरेको विशेष भर्ती र परिणामस्वरूप सेवामा २९ अधिकारीहरूको नियुक्तिमा नियमहरूको उल्लङ्घन भएको र यसैले रद्द गर्न योग्य छ। सिक्किम सरकारले गत सेप्टेम्बर १६, १९८१ मा एक सूचना जारी गरी लिखित परीक्षा-सह-मौखिक परीक्षाको आधारमा सेवामा विशेष भर्ती गर्ने निर्णय गरेको थियो। सूचनामा 'सेवाको आकस्मिकता' लाई विशेष भर्ना गर्ने आधारका रूपमा उल्लेख गरिएको छ। छनौटको परिणामस्वरूप, गत १३ डिसेम्बर, १९८२ को आदेश द्वारा २९ जना अधिकारीहरू सेवामा नियुक्त भए।

सिक्किम सरकारको उपसचिवको रूपमा कार्यरत दोर्जी छिरिड भुटियाले छनौटका लागि प्रतिस्पर्धा गरे तर असफल भए। उनले गत १६ सेप्टेम्बर, १९८१ को अधिसूचना र भारतको संविधानको लेख २२६ अन्तर्गत एक रिट याचिकाको माध्यमबाट सिक्किम उच्च न्यायालयमा चयनलाई चुनौती दिए। उच्च न्यायालयका विद्वान एकल न्यायाधीशले रिट याचिकालाई अनुमति दिनुका साथै सूचना र छनौट खारेज गरिदिएको छ। सम्बन्धित समयमा सिक्किम उच्च न्यायालयमा अपीलको सुनवाई गर्न को लागी कुनै विभाजन पिठ छैन, सिक्किम राज्य र छानिएका उम्मेदवारहरू, विद्वान एकल न्यायाधीशको निर्णयको विरुद्ध, भारतको संविधानको लेख १३६ मार्फत यस न्यायालयमा आएका छन्। यसैले यी दुई अपीलहरू उत्पन्न भएका छन्।

अपीलमा संलग्न बिन्दुहरूसँग व्यवहार गर्नु अघि नियमहरूको प्रावधानहरू केही विस्तारमा ध्यान दिन आवश्यक छ। नियम ३ सेवाको प्रारम्भिक संविधानसँग सम्बन्धित छ। यसमा उल्लिखित पदमा आसीन व्यक्तिहरू नियमको कार्यान्वयन पश्चात् सेवाको सदस्य भएको मानिनेछ भन्ने व्यवस्था गरिएको छ। सेवामा भर्ना गर्ने विधिको व्यवस्था गर्ने नियम ४ यस प्रकार छः

४. सेवामा भर्ना हुने विधिः

(१) यो नियम प्रकाशित भएपछि सेवामा भर्ना देहायबमोजिमको विधिबाट हुनेछ, अर्थात्ः-

(क) आयोगले सञ्चालन गर्ने प्रतियोगितात्मक परीक्षा राख्ने, सिक्किम राज्यको मामिलामा सेवा गर्ने व्यक्तिहरूमध्येबाट चयन।

(२) उपर्युक्त खण्डहरू (क) र (ख) बमोजिम कुनै वर्षमा पूर्ति गरिने रिक्त पदको अनुपात क्रमशः ५०:५० हुनेछः-

तर उपर्युक्त खण्ड (ख) बमोजिम भर्ना भएका व्यक्तिहरूको सङ्ख्या कुनै पनि समयमा सेवाको कुल सङ्ख्याको ५० प्रतिशतभन्दा बढी हुने छैन-

(३) उप-नियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सेवाको आवश्यकता परेमा सरकारले आयोगसँग परामर्श गरी उक्त उपनियममा तोकिएबमोजिमको सेवाबाहेक अन्य सेवामा भर्ना गर्ने विधि यस सम्बन्धमा सूचना द्वारा तोक्न सक्नेछ।

नियम ५ मा सिक्किम लोक सेवा आयोगका अध्यक्ष र अन्य तीन जना अधिकारीहरू सम्मिलित एक चयन समिति गठन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ जसले नियम ४(१)(ख) अन्तर्गत भर्ती गर्नेछ। नियम ६ अन्तर्गत चयन समितिले तयार पारेको मेरिट सूचीलाई अन्तिम स्वीकृतिको लागि सिक्किम लोक सेवा आयोगमा पठाइने छ, नियम ८ मा सेवामा भर्तीको लागि प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा सिक्किम लोक सेवा आयोगले सञ्चालन गर्नु पर्ने उल्लेख छ। नियम ९, १० र ११ मा प्रतियोगी परीक्षामा भर्ना हुनका लागि योग्यता र अन्य योग्यताको व्यवस्था गरिएको छ। नियम १२ मा प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षामा भर्ना हुनका लागि उम्मेदवारको योग्यता वा अन्य कुनै विषयमा आयोगको निर्णय अन्तिम हुने उल्लेख छ।

यस नियमले सिक्किम राज्यको मामिलामा सेवारत व्यक्तिहरूमध्येबाट भर्ती, प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा र छनौटको दुई विधिहरू प्रदान गर्दछ। यी दुवै विधिहरूको सन्दर्भमा, यो सिक्किम लोक सेवा आयोग हो जुन सेवामा भर्ती गर्ने नियम अन्तर्गत अधिकृत हो। प्रतियोगितात्मक परीक्षा आयोगले राखने हो। नियम ४(१)(ख) बमोजिम भर्नाका लागि छनौट समिति लोकसेवा आयोगका अध्यक्षबाट अध्यक्षता हुने र अन्तिममा लोकसेवा आयोगबाट मेरिट सूची स्वीकृत गर्नु पर्नेछ। यस प्रकार यो स्पष्ट छ कि नियमहरू सिक्किम लोक सेवा आयोग मार्फत मात्र काम गर्न सक्दछन्। सिक्किम राज्यमा लोक सेवा आयोगको अस्तित्व नभएको भए नियमहरू क्रियाशील हुन सक्दैनथे। सन् १९७७ को जुलाई १ मा जब नियमावली लागू भयो, तब राज्यमा लोकसेवा आयोग नै थिएन भन्ने कुरामा कुनै विवाद छैन। सन् १९८१ नोभेम्बर

२० मा एक सूचना जारी गरी श्री के.आर.के.मेननलाई पहिलो पटक आयोगको अध्यक्षको रूपमा नियुक्त गरिएको थियो र उनले जनवरी ११, १९८२ मा पदभार ग्रहण गरेका थिए। तसर्थ, गत १ जुलाई १९७७ देखि जनवरी ११, १९८२ सम्म सिक्किम राज्यमा लोक सेवा आयोग गठन भएको थिएन र त्यसरी काम गरिरहेको थिएन भन्ने कुरा स्वीकार गरिएको छ।

गत अगस्त १०, १९८१ मा सिक्किम सरकारद्वारा एक क्याबिनेट मेमोरेन्डम जारी गरिएको थियो जसमा सिक्किम सरकारसँग काम गर्ने अधिकारीहरूलाई चयनको माध्यमबाट सेवामा सामेल गर्नुपर्ने आवश्यकताको सुझाव दिइएको थियो। ज्ञापनपत्रमा उल्लेख भए बमोजिम उक्त छनौट गर्नुको कारण निम्नानुसार रहेको छ। "सन् १९७७ मा सिक्किम राज्य निजामती सेवाको प्रारम्भिक संविधानमा समावेश गर्न विचार नगरिएका अधिकारीहरूले सिक्किम राज्य निजामती सेवामा प्रवेशका लागि समय-समयमा प्रतिनिधित्व गर्दै आएका छन्। हाल ती अधिकृतलाई 'सामान्य' श्रेणीमा वर्गीकरण गरिएको छ। उनीहरूलाई प्रदेश निजामती सेवामा नियुक्तिको अवसर प्रदान गर्न, सरकारले ड्राफ्ट अधिसूचना र संलग्न ड्राफ्ट आदेशमा प्रस्तावित अधिकारीहरूको छनौट र वरिष्ठताको निर्धारणको मोडालिटीहरू विचार गर्न सक्छ। निम्न मुख्य बुँदाहरू मन्त्रिपरिषद्को विचारको लागि प्रस्तुत गरिएको छ।" गत सेप्टेम्बर १, १९८१ मा बसेको मन्त्रिपरिषद्को बैठकले उक्त ज्ञापनपत्रमाथि विचार गरी सेवामा छनोटका लागि लिखित परीक्षा र मौखिक परीक्षा लिने निर्णय गरेको थियो। फलस्वरूप, गत सेप्टेम्बर १६, १९८१ को सूचना जारी गरियो, जसको सञ्चालन भाग यस अन्तर्गत पुनः प्रस्तुत गरिएको छ:

"सूचना

सिक्किम राज्य निजामती सेवा नियमावली, १९७७ को नियम ४ को उप-नियम (३) को अनुसरण गर्दै, सरकारले सेवाको आवश्यकता अनुसार, त्यस उद्देश्यको लागि सेवामा भर्ती को एक विधिको रूपमा लिखित परीक्षा-सह-मौखिक परीक्षा विधि अपनाउँदछ भन्ने धारणा राख्दै एक चयन समिति गठन गर्दछ र चयन गरिएका अधिकारीहरू बीच योग्यता र वरिष्ठताको नियमनको शर्तहरू निम्नानुसार निर्धारित गर्दछ:

चयन समितिको गठन।

देहायका अधिकृतहरू सम्मिलित भएको एक छनौट समिति रहनेछ, अर्थात्:

१. मुख्य सचिव अध्यक्ष
२. गृहसचिव सदस्य
३. विकास आयुक्त सदस्य
४. अर्थ सचिव सदस्य
५. संस्थापन सचिव सदस्य

प्रतिष्ठान विभागको उपसचिवले छनौट समितिको सचिवको रूपमा काम गर्नेछ।

२. छनौट समितिको कार्यहरू

छनौट समितिले योग्य अधिकृतहरूको सेवामा नियुक्तिको लागि उपयुक्तता को मूल्यांकन गर्न को लागि लिखित परीक्षा-सह-मौखिक परीक्षा को व्यवस्था गर्नेछ। तर लिखित परीक्षा-सह-मौखिक परीक्षामा कुल अङ्कको ४० प्रतिशत अङ्क प्राप्त गर्न असफल हुने कुनै पनि अधिकृतलाई सेवामा नियुक्तिका लागि विचार गरिने छैन।

३. लिखित परीक्षा-सह-मौखिक परीक्षामा उपस्थित हुन योग्य अधिकारीहरू - (१) प्रत्येक व्यक्ति जो गत अगस्त १, १९८१ को पहिलो दिन सिक्किम सरकार अन्तर्गत राजपत्रित अधिकारी हो, जसले ३ फेब्रुअरीको स्थापना विभाग नं. ३५०/जीईएन/ईएसटीमा सिक्किम सरकारको अधिसूचनामा निर्दिष्ट गरे अनुसार प्राविधिक योग्यताहरू राख्दैन, सन् १९७८ को लिखित परीक्षा-सह-मौखिक परीक्षामा उपस्थित हुन योग्य हुनेछ। गत अप्रिल २४, १९८२ को एक अधिसूचनाद्वारा चयन समितिको गठन परिवर्तन गरियो र सिक्किम लोक सेवा आयोगका अध्यक्षलाई साक्षात्कार बोर्डको अध्यक्षता गर्न लगाइयो। छनौटको परिणामको रूपमा तयार गरिएको मेरिट सूची अनुमोदनको लागि सिक्किम लोक सेवा आयोगमा पठाइएको थियो र

त्यसपछि गत १३ डिसेम्बर १९८२ को एक अधिसूचनाद्वारा २९ अधिकारीहरूलाई सेवामा नियुक्त गरिएको थियो।

दोर्जी भुटियाले गत सेप्टेम्बर १६, १९८१ को अधिसूचना र त्यसको परिणामस्वरूप सिक्किम उच्च न्यायालय मा निम्न आधारमा चयनलाई चुनौती दिए:

१. नियमावलीको नियम ४(३) बमोजिम को सूचना जारी गर्दा सेवाको अनिवार्यताको अस्तित्व र लोकसेवा आयोगसँग परामर्श गर्ने जस्ता आवश्यक शर्तहरू पूरा हुन नसकेकाले अधिकारको प्रयोग गैरकानूनी थियो।
२. अधिसूचना अन्तर्गत प्रदान गरिएको छनौटको विधि वैधानिक नियमहरूको विपरीत हुनु कानूनमा खराब थियो।
३. नियमावलीको नियम ४(३) अत्यधिक प्रत्यायोजनको आधारमा खारेज हुने ठहर्छ।
४. छनौट समिति समय समयमा यति धेरै परिवर्तन गरियो कि लिखित परीक्षा लिने समिति मौखिक परीक्षा लिने समितिभन्दा फरक थियो।

सिक्किम राज्यको तर्फबाट उपस्थित विद्वान महान्यायाधिवक्ताले उच्च न्यायालय समक्ष निम्न बुँदाहरू उठाए:

१. सिक्किम राज्यमा लोक सेवा आयोगको अस्तित्व नभएकाले यी नियमहरू लागू भए तापनि निष्क्रिय थिए। तसर्थ, सरकारले भारतको संविधानको लेख १६२ अन्तर्गत आफ्नो कार्यकारी शक्तिको प्रयोग गरी अधिसूचना जारी गर्न सक्छ।
२. नियम ४(३) बमोजिम छनौट गर्ने नजिरका शर्तहरू पूरा भएका थिए। गत १० अगष्ट, १९८१ को क्याबिनेट ज्ञापनपत्रमा उल्लिखित कारणहरूको आधारमा उक्त सूचना जारी गर्न आवश्यक राय गठन गरिएको थियो। उच्च न्यायालय कारणहरूको पर्याप्ततामा जान सक्दैनथ्यो। नियमावली अन्तर्गत लोकसेवा आयोगसँग परामर्श निर्देशिका थियो। कुनै पनि हालतमा आयोग अस्तित्वमा नभएको अवस्थामा त्यसो गर्न सम्भव थिएन।
३. दोर्जी भुटिया लिखित परीक्षामा सामेल भएका थिए र मौखिक परीक्षा छनौटलाई चुनौती दिँदै रोकियो। रिट याचिका लचकताका आधारमा खारेज गरिनु योग्य छ।
४. उच्च न्यायालयले सिक्किम राज्यको तर्फबाट प्रस्तुत तर्कहरू अस्वीकार गर्यो। उक्त सूचना नियमावलीको उल्लङ्घन भएको, वैधानिक नियमले कार्यक्षेत्र ओगटेको अवस्थामा सरकारले आफ्नो कार्यकारी अधिकारमा काम गर्न नसक्ने, नियमावलीको नियम ४(३) अन्तर्गतका दुई शर्त-नजीर अनिवार्य रहेको, सेवाको अनिवार्यताका लागि उक्त सूचना जारी गर्नु आवश्यक छ भन्ने राय बनाउन प्रदेश सरकारका समक्ष कुनै सामग्री नभएको र लोकसेवा आयोग लाई परामर्श गरिएको छैन। यी निष्कर्षहरूको आधारमा उच्च न्यायालयले चयन र परिणामस्वरूप नियुक्तिहरू रद्द गर्यो।

याचिकाकर्ताका विद्वान अधिवक्ताले यो नियमावली सन् १९७७ मा लागू भएको र लोकसेवा आयोगमार्फत सेवामा भर्ना गर्ने व्यवस्था गरेको जिकिर गरे। नियमावली बमोजिम गठन भएको सेवामा राज्य सेवाको उच्च ओहदाका पदहरू समावेश थिए। यसले भारतीय प्रशासनिक सेवामा नियुक्तिका लागि फिडर-क्याडरको रूपमा पनि काम गर्यो। लोकसेवा आयोगको अनुपस्थितिमा नियमावली सञ्चालन गर्ने संयन्त्र नभएकाले नियमावली अन्तर्गत सेवामा थप नियुक्ति हुन सकेन। उनका अनुसार लामो समयसम्म सेवामा भर्ना हुन नसक्दा धेरै अधिकृतले सेवा प्रवेशका लागि निवेदन दिएका थिए। यस परिस्थितिहरूमा विशेष चयन गर्ने मन्त्रिपरिषद्को निर्णय गरियो र विवादित सूचना जारी गरियो। विद्वान अधिवक्ताले जोडदार रूपमा तर्क गरे कि नियमहरू राज्य सरकार निष्क्रिय हुनु, अधिसूचना जारी गर्ने यसको कार्यकारी अधिकार भित्र थियो। उनले नियमावलीको नियम ४(३) बमोजिम सरकारले गरेको कारबाहीको पनि औचित्य पुष्टि गरे। उनका अनुसार मन्त्रिपरिषद्को ज्ञापनपत्र (माथि उल्लिखित) मा उल्लिखित कारणका आधारमा सरकारले 'सेवाको आकस्मिकता' को अस्तित्वसम्बन्धी आवश्यक राय गठन गरेको र उक्त कारणको पर्याप्ततामा उच्च न्यायालय जान सक्दैनथ्यो। उनले लोकसेवा आयोगसँग परामर्श गर्नुपर्ने विषय निर्देशिका भएको र त्यसको पालना नगर्दा छनौट गैरकानूनी हुन नसक्ने तर्क गरे। भारतको संविधानको लेख १६२ अन्तर्गत राज्यको कार्यकारी शक्ति ती विषयहरूमा विस्तारित छ जसको सम्बन्धमा राज्यको विधायिकालाई कानून बनाउने अधिकार छ। संविधानको लेख १६६(३) बमोजिम राज्यपालले बनाएको कार्यसञ्चालन नियमावली बमोजिम सरकारी कामकाज सञ्चालन गरिन्छ। उक्त

नियमावलीअन्तर्गत सरकारका कामकारबाही मन्त्रीहरूबीच बाँडफाँड गरिएको छ र विभिन्न मन्त्रालयहरूलाई विशिष्ट कार्यहरू बाँडफाँड गरिएको छ। तसर्थ, प्रत्येक मन्त्रालयले व्यवसायको नियम अन्तर्गत आफूलाई दिइएको कार्यहरूको सम्बन्धमा आदेश वा सूचनाहरू जारी गर्न सक्दछ।

राज्यको कार्यकारी अधिकार विधायिकाले बनाएको कानूनले ओगटेको क्षेत्रमा प्रयोग गर्न सकिंदैन। राज्यको कार्यकारी अधिकारको प्रयोग गरी जारी गरिएको कुनै पनि आदेश, निर्देशन, वा सूचना जुन कुनै वैधानिक प्रावधानको विपरीत छ, क्षेत्राधिकार रहित छ र अमान्य छ भन्ने स्थापित कानून हो। तर यस मामिलामा, हामी एक विचित्र स्थिति सामना गर्दै छौं। यो नियम लागू भए तापनि लगभग पाँच वर्षसम्म काम नलाग्ने अवस्थामा रह्यो। नियमावली कार्यान्वयन गर्ने अख्तियारी पाएको लोकसेवा आयोग उक्त अवधिमा अस्तित्वमा थिएन। ती पाँच वर्षमा लोकसेवा आयोग किन गठन गरिएन भन्ने कुरा अभिलेखमा छैन। यसको विपरीत कुनै पनि सामग्रीको अभावमा आयोग गठनमा ढिलाइ हुनुको न्यायोचित कारणहरू थिए भन्ने हाम्रो अनुमान छ। भारतको संविधानको लेख १६६(३) बमोजिम राज्यको कार्यकारी शक्ति विभिन्न पदाधिकारीहरूबीच बाँडिएको हुँदा आ-आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र काम गर्ने सरकारका विभिन्न अङ्गहरूबीच समन्वयको अभाव हुने सम्भावना छ। वैधानिक प्रावधानहरू द्वारा सेवाको भर्ती र शर्तहरू नियमन गर्ने उद्देश्य स्वेच्छाचारितालाई अस्वीकार गर्नु, स्थिरता प्रदान गर्नु र सम्बन्धित कर्मचारीहरूको अधिकारलाई क्रिस्टलीकरण गर्नु हो। अव्यावहारिक र निष्प्रभावी वैधानिक प्रावधानले यी उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न सक्दैन। यस्ता प्रावधानहरू संचालनमा नआउन्जेलसम्म कायम रहन्छन्। यो राज्यको कार्यकारी शक्तिलाई एउटै क्षेत्रबाट हटाउने प्रभाव पार्ने कार्यात्मक वैधानिक प्रावधानहरू हुन्। विचित्र परिस्थितिमा, वर्तमान सहजतामा जस्तै, वैधानिक प्रावधानहरू सञ्चालन गर्न सकिएन भने राज्य सरकारले आफ्नो कार्यकारी शक्तिको प्रयोग गरेर कार्य गर्न कुनै रोक टोक थिएन। नियमावली लागू भएको करिब चार वर्षपछि विशेष छनोटका लागि सूचना जारी गरिएको थियो। यो स्थिरता हटाउन र योग्य व्यक्तिहरूलाई सेवामा प्रवेश गर्ने अवसर प्रदान गर्न गरिएको थियो। हाम्रो विचारमा राज्य सरकारले आफ्नो कार्यकारी शक्तिको प्रयोग गरेर अधिसूचना जारी गर्नु न्यायोचित थियो र उच्च न्यायालयले यसलाई रद्द गरेर त्रुटि गर्यो।

राज्य सरकारले नियमको नियम ४(३) बमोजिम कार्य गर्न चाहेको तथ्यले उक्त सूचना जारी गर्नुको कुनै अर्थ छैन। जब शक्तिको स्रोतलाई वैध रूपमा पत्ता लगाउन सकिन्छ तब त्यस्तो शक्तिको प्रयोगमा राज्यको कार्यलाई फरक प्रावधानअन्तर्गत लम्पसार परेको आधारमा अस्वीकार गर्न सकिंदैन।

हामीले लिएको दृष्टिकोण - कुनै अन्य प्रश्नमा जान आवश्यक छैन। सिक्किम लोक सेवा आयोगको गठन पछि, आयोगका अध्यक्षलाई चयन समितिको अध्यक्षता गर्न लगाइयो जसले मौखिक परीक्षा लिएको थियो भन्ने कुरामा कुनै विवाद छैन। त्यहाँ मेरिट सुची लोकसेवा आयोगमा पठाएपछि सन् १९८२ मा २९ जना अपिल्कर्ताहरू को नियुक्ति आयोगको स्वीकृतिमा गरिएको थियो। यस प्रकार चयन अन्ततः आयोग द्वारा अनुमोदित गरिएको थियो जुन एक स्वतन्त्र प्राधिकरण हो। छनोट प्रक्रिया वा मेरिट सुची तयार गर्दा कुनै कमजोरी वा अवैधानिकता औल्याइएको छैन।

तसर्थ, हामी उच्च न्यायालयको फैसलालाई खारेज गर्दै दोर्जी छिरिड भुटियाको रिट याचिका खारेज गर्दछौं। त्यहाँ लागतको रूपमा कुनै आदेश हुनेछैन।

जी.एन.

अपिल्हारूलाई अनुमति दिएको.